

Prof. dr Igor VUKOVIĆ*
Pravni fakultet Univerziteta u
Beogradu

Pregledni članak
UDK: 343.222 ; 343.2/.7(497.11)
Primljeno: 18. septembra 2013. god.

RAZUMEVANJE KRIVIČNE ODGOVORNOSTI I KAŽNJIVOSTI U SRPSKOM ZAKONODAVSTVU I TEORIJI

Poslednjih godina, u srpskoj nauci krivičnog prava pitanje odnosa krivice i krivične odgovornosti bilo je od značaja za drugačije definisanje krivičnog dela, prema Krivičnom zakoniku od 2005. godine. Kako je promenjen pojam krivice, pojam krivične odgovornosti, bar u obliku u kojem je do tada upotrebljavan u literaturi i zakonodavstvu, pokazao se kao suvišan. Kako se međutim u svakodnevnom govoru i dalje sreće sintagma krivične odgovornosti, otvara se pitanje njenog razumevanja unutar aktuelnog sistema krivičnog prava. Jedno od mogućih značenja krivične odgovornosti može se odnositi na samu primenu krivičnih sankcija, pre svih kazne. To otvara pitanje pojma kažnjivosti, naročito u kontekstu instituta oslobođenja od kazne i pojedinih osnova izvinjenja koji se sreću u stranom zakonodavstvu. Autor razmatra pojmove krivične odgovornosti i kažnjivosti, polazeći od aktuelnih teorijskih stanovišta i zakonodavnih rešenja.

Ključne reči: krivica, osnovi izvinjenja, krivična odgovornost, kažnjivost, oslobođenje od kazne.

---

* Ovaj članak je nastao kao rezultat rada na Projektu br. 179051 „Kaznena reakcija u Srbiji kao ključni element pravne države“, koji finansira Ministarstvo nauke Republike Srbije.

Rasprava o odnosu krivice (vinosti) i krivične odgovornosti, potaknuta drugačijim pogledom srpskog zakonodavca na ove pojmove, u kontekstu donošenja Krivičnog zakonika Republike Srbije 2005. godine u odnosu na prethodno pravo, bila je poslednjih desetak godina jedna od aktuelnijih tema u srpskoj krivičnopravnoj doktrini. Naime, dotadašnji Osnovni krivični zakon, naslednik prethodnog Krivičnog zakona SFRJ, odnosno kasnije SRJ, definisao je krivično delo (član 8. stav 1) materijalno-objektivno, kao „društveno opasno delo koje je zakonom određeno kao krivično delo i čija su obeležja određena zakonom“. Parnjak objektivno shvaćenom krivičnom delu, teorijski čvrsto inkorporiranom unutar tzv. klasičnog učenja,¹ ali pod snažnim uticajem poznate triparticije srpskog i jugoslovenskog krivičara i filozofa prava Tome Živanovića, predstavljala je krivična odgovornost, kao subjektivna strana učinioaca u odnosu na učinjeno delo i zbir računljivosti i vinosti (umišljaja ili nehata).² I sam naziv druge glave OKZ („Krivično delo i krivična odgovornost“), koja je definisala centralne krivičnopravne institute, kao da je poertavao ovu podvojenost sistema krivičnog prava na objektivno krivično delo i subjektivnu krivičnu odgovornost.³ Osnove isključenja krivičnog dela predstavljali su zapravo osnovi isključenja protivpravnosti (materijalne – neznatna društvena opasnost, odnosno formalne – nužna odbrana i krajnja nužda), dok su osnove isključenja krivične odgovornosti predstavljali neotklonjiva stvarna zabluda i neuračunljivost. Ova podvojenost krivičnog dela i krivične odgovornosti bila je preneti na teren krivičnog procesnog prava, s obzirom da je Zakonik o krivičnom postupku, pošavši od terminologije iz krivičnog materijalnog zakonodavstva, u različitim stadijumima postupka odvojeno ispitivao njihove pretpostavke.⁴

- 1 Igor Vuković, *Važne novine u određenju opšteg pojma krivičnog dela u Predlogu krivičnog zakonika Srbije*, u: *Kazneno zakonodavstvo: progresivna ili regresivna rešenja*, Beograd, 2005, str. 97 i dalje. Treba međutim imati u vidu da ovaj klasičan pojam nikada nije podrazumevao oštro suprotstavljanje objektivnog krivičnog dela i subjektivne krivične odgovornosti, kako je to bilo kod nas, već objektivnog krivičnog neprava i subjektivne krivice kao elemenata objektivno-subjektivnog krivičnog dela.
- 2 Krivično odgovornim je bio smatran učinilac koji je računljiv i koji je krivično delo učinio sa umišljajem ili iz nehata (član 11. stav 1. OKZ). Većina krivičnih zakonodavstava nastalih na području bivše Jugoslavije napušta ovaj model krivične odgovornosti, iako ima izuzetaka (vid. član 13 Krivični zakon Republike Srpske).
- 3 U prilog objektivnom razumevanju krivičnog dela išla je i činjenica da je zakonodavac pojam krivičnog dela koristio i kao tehnički termin za učinjeno protivpravno delo u zakonu predviđeno kao krivično delo, kao uslov izricanja pojedinih medicinskih mera bezbednosti u odnosu na neuračunljiva lica.
- 4 Tako je, primera radi, presudu kojom se optuženi oslobađa od optužbe sud izricao: ako delo za koje je optužen po zakonu nije bilo krivično delo, ako je bilo okolnosti koje isključuju krivičnu odgovornost, ili ako nije bilo dokazano da je optuženi učinio delo za koje je optužen (član 355. tadašnjeg Zakonika o krivičnom postupku). Redefinisanje pojma krivičnog dela uticalo je tako i

Činjenica da je krivično delo po Krivičnom zakonu SFRJ iz 1976. godine bilo definisano objektivno prema većinskom stanovištu u jugoslovenskoj literaturi i pored toga nije isključivala i objektivno-subjektivno tumačenje krivičnog dela, koje je kao sastojak delikta podrazumevalo i vinost (krivicu). Tako Stajić u Komentaru KZ SFRJ zaključuje da „zakonodavac nije isključio mogućnost da se krivično delo shvati kao pravno-društvena pojava koja se može pravilno definisati samo uključivanjem i vinosti kao konstitutivnog elementa one pravne i društvene pojave koju označavamo i shvatamo kao krivično delo“.⁵ Tako se došlo do sistema krivičnog dela nejasnih granica i pojmova, koji se, zavisno od društveno-političkih potreba i okolnosti, mogao razumeti i čisto objektivno i objektivno-subjektivno.

Jedan deo autora, pod jakim uticajem učenja Živanovića, zastupao je stanovište da je krivično delo čisto objektivne prirode.⁶ U novije vreme sličan pristup snažno brani Lazarević, smatrajući da „nikakvi kriminalno-politički razlozi nisu ukazivali na potrebu da se odstupi od do sada važećeg materijalno-objektivnog pojma krivičnog dela“.⁷ Lazarević naročito potencira dva razloga ovakvog pristupa: činjenicu da je objektivno učinjeno delo uslov primene pojedinih krivičnih sankcija (mera bezbednosti prema neuračunljivim učinocima) i činjenicu da je uslov odgovornosti saučesnika protivpravno, a ne i skrivljeno delo izvršioca (tzv. ograničena akcesornost saučesnika).

Oni pak autori, koji su zastupali objektivno-subjektivno određenje krivičnog dela, smatrali su krivičnu odgovornost pojmom koji natkriljuje pojam krivičnog dela, kao svojevrsna konstatacija da je jedno lice učinilo krivično delo i da je za njega odgovorno. Otuda ne iznenađuje što se u našoj novijoj literaturi pojam krivične odgovornosti oseća kao suvišan. Tako Stojanović postavlja pitanje smisla i eventualne uloge krivične odgovornosti ako se „ona svodi na krivicu koja je već obuhvaćena pojmom krivičnog dela“,⁸ zbog čega on krivičnoj odgovornosti pridaje više deklarativni karakter. Sve subjektivno od značaja za postojanje krivičnog dela već je razrešeno na planu njegovih pretpostavki, tako da krivičnoj odgovornosti nedostaje neki samosvojan subjektivni

---

na preoblikovanje osnova za donošenje različitih odluka (npr. rešenja o obustavi istrage ili krivičnog postupka), kod kojih je krivična odgovornost imala određeni značaj (vid. Milan Škulić, Zakonik o krivičnom postupku i nova rešenja u Krivičnom zakoniku, Revija za kriminologiju i krivično pravo, br. 2/3/2005, str. 156).

5 Aleksandar Stajić, u: Nikola Srzentić (red.) et al., Komentar Krivičnog zakona SFRJ, Beograd, 1986, str. 41. Slično i Miroslav Đorđević, *ibid.*, str. 67.

6 Tako u posleratnoj literaturi pre svih Janko Tahović, Komentar krivičnog zakonika, Beograd, str. 16, 72.

7 Ljubiša Lazarević, Komentar Krivičnog zakonika, Beograd, 2011, str. 78.

8 Zoran Stojanović, Komentar Krivičnog zakonika, Beograd, 2012, str. 91.

sadržaj. Donošenjem krivičnog zakonika, razlozi zadržavanja krivične odgovornosti, bar u obliku u kojem je ovaj pojam do tada bio korišćen, u sistemu krivičnog prava u međuvremenu su otpali, i to iz više razloga. Nezavisno od snažnog upliva Živanovićevih ideja, razvoj svetske nauke krivičnog prava išao je nesumnjivo u pravcu odbacivanja objektivne koncepcije krivičnog dela. Krivično delo se dakle nije moglo ostvariti bez krivice njegovog učinioca, pa je krivicu bilo neophodno jasnije uneti u njegov pojam. Stoga Krivični zakonik krivično delo i definiše kao delo koje je zakonom predviđeno kao krivično delo, koje je protivpravno i koje je skrivljeno – učinjeno sa krivicom (član 14. stav 1). Eventualni prigovor, da je time onemogućeno izricanje krivičnih sankcija čiji uslov nije krivica učinioca, otklonjen je time što je kao pretpostavka primene mera bezbednosti prema neuračunljivim licima postavljeno ostvareno „protivpravno delo u zakonu predviđeno kao krivično delo“ (član 79. stav 2). Tako su ranije učinjeno krivično delo, kao pretpostavku izricanja svake krivične sankcije, zamenile dve sintagme: krivično delo (koje podrazumeva i krivicu učinioca) i protivpravno delo (koje ne podrazumeva krivicu učinioca).⁹ Drugi mogući prigovor, da se time dovodi u pitanje koncept ograničene akcesornosti saučesnika, ublažen je time što je propisano da osnovi koji isključuju krivicu izvršioca ne isključuju krivično delo saizvršioca, podstrekača ili pomagača koji su svoje saučesništvo skrivili (član 36. stav 2).¹⁰

Pojam krivične odgovornosti koji bi se iscrpljivao u subjektivnom odnosu učinioca prema učinjenom delu u sistemu krivičnog dela koji u sebe uključuje krivicu postao je tako, na prvi pogled, izlišan. Zadržavanje ovog pojma bilo bi umesno samo ako bi mu se pridao kakav vlastiti sadržaj i drugačije značenje. U tom smislu, pojam krivične odgovornosti moguće je vezati za samu primenu krivičnog prava.¹¹ Pravna odgovornost i podrazumeva snošenje pravnih posledica za nepoštovanje pravila putem kojim se uređuje život u zajed-

---

9 Ovaj put je legitiman. I drugi krivični zakoni poznaju slično razlikovanje (vid. član 11. stav 1. tačka 5. nemačkog Krivičnog zakonika).

10 Možda je bilo preciznije da se i kod zakonskih definicija podstrekavanja (član 34. stav 1) i pomaganja (član 35. stav 1), kao pretpostavka odgovornosti saučesnika, umesto izvršenog krivičnog dela, takođe unese izvršeno protivpravno delo u zakonu predviđeno kao krivično delo. Slična definicija je uostalom i ranije bila vladajuća u našoj teoriji (vid. npr. Nikola Srzentić, Aleksandar Stajić, Ljubiša Lazarević, Krivično pravo SFRJ, Beograd, 1990, str. 279, 286), a u uslovima ozakonjenja pojma protivpravnog dela takav ishod čini nam se doslednijim.

11 Slično Zoran Stojanović, Krivica ili krivična odgovornost?, Branič, br. 3-4/2004, str. 11. „Krivica je posledica vršenja krivičnog dela... Ono suštinski se rešava na nivou postojanja konstitutivnih elemenata krivičnog dela. Postojanje svih tih konstitutivnih elemenata istovremeno znači i postojanje krivične odgovornosti koja je osnov za primenu krivičnih sankcija, pre svega kazne“.

nici. Odgovornost za učinjeno nosi onaj čije je delo negativno vrednovano (kao nedelo) i koji je to nedelo skrivio, za šta nosi teret sankcije.

U ovom smislu krivična odgovornost bi se najpre mogla razumeti kao svojevrsna *kažnjivost* učinioca krivičnog dela, konstatacija da se na njega može primeniti kazna.¹² Ovakvo razumevanje krivične odgovornosti bilo bi saglasno principu prema kojem se kazne i mere upozorenja mogu izreći samo učiniocu koji je kriv za učinjeno delo (član 2). Ovo uže shvatanje bi tako krivicu u svakom slučaju smatralo pretpostavkom krivične odgovornosti. Iako se slično razumevanje odnosa krivične odgovornosti i kažnjivosti može naslutiti iz pojedinih odredaba samog Krivičnog zakonika,¹³ njime se zbog prethodno iznete kritike mnogo ne dobija.

Krivičnu odgovornost moguće je tumačiti i nešto šire – kao primenu *svake krivične sankcije*. U prilog ovakvom tumačenju govori nekoliko razloga. Najpre, savremeno krivično pravo poznaje izvesne oblike odgovornosti i bez krivice učinioca, kao npr. u slučaju odgovornosti za dela učinjena putem štampe ili drugih sredstava javnog informisanja ili kod odgovornosti pravnih lica za krivična dela.¹⁴ Uobičajeno je da se i u ovim slučajevima govori o krivičnoj odgovornosti, s obzirom da se ovde takođe radi o primeni krivičnog prava. Ovu činjenicu uostalom prepoznaje i zakonodavac, kada u navedenim situacijama govori o „odgovornosti“ urednika, izdavača, stampara i proizvođača (čl. 38. i 39) odnosno o „odgovornosti pravnih lica za krivična dela“ (član 12). Bez krivice, prema ovom shvatanju, otuda ne bi bilo kažnjivosti,¹⁵ ali bi ipak moglo biti krivične odgovornosti. Nema sumnje da savremeno krivično pravo, koje poznaje primenu krivičnih sankcija i bez vinosti učinioca,¹⁶ učestalo koristi pojam krivične odgovornosti upravo u ovom širem značenju.

Odnos krivice i krivične odgovornosti aktuelan je i u savremenoj stranoj naučnoj raspravi, iako u jednom drugom smislu. Tako prema nemačkom autoru Roxsinu (Roxin), krivicu učinioca natkriljuje viši pojam „odgovornosti“, u koji pored krivice ulazi i „preventivna nužnost krivičnogpravnog kažnjavanja“.¹⁷

12 Tako se npr. može razumeti definicija Radovanovića, koji pod krivičnom odgovornošću smatra „skup objektivnih i subjektivnih uslova, koji su potrebni da bi se prema učiniocu krivičnog dela mogla da primeni kazna“ (Miloš Radovanović, *Krivično pravo SFRJ, Opšti deo*, Beograd, 1976, str. 157).

13 Vid. npr. član 36, koji nosi naslov „granice odgovornosti i kažnjivosti saučesnika“.

14 S pravom Miloš Babić, *Značaj krivične odgovornosti u krivičnom pravu*, Srpska pravna misao, br. 42-43/2010, str. 36.

15 Tako Jovan Ćirić, *Objektivna odgovornost u krivičnom pravu*, Beograd, 2008, str. 55.

16 Mere bezbednosti koje se izriču neuračunljivim licima sve se češće u uporednom zakonodavstvu izmeštaju izvan krivičnog prava.

17 Claus Roxin, *Strafrecht. Allgemeiner Teil. Band I. Grundlagen. Der Aufbau der Verbrechenslehre*, München, 2006, str. 207, 852.

Učinioca koji je skrivljeno ostvario krivično nepravo redovno je nužno i kazniti. Kako se društvo protiv društveno opasnih ponašanja bori upravo kaznama, utvrđivanje nečije krivice za ono što je uradio redovno podrazumeva i njegovu krivičnu odgovornost. Nekažnjavanje, međutim – može i da izostane. Kao primer¹⁸ Roxsin navodi nekažnjavanje u slučaju prekoračenja granica nužne odbrane, uslovljeno asteničnim afektima pometenosti, straha ili prepasti¹⁹ – slučaj koji u sličnom obliku postoji i u srpskom pravu,²⁰ gde učinilac, u situaciji u kojoj se našao, ne može pravilno da sagleda granice napada.²¹ Iako redukovana, krivica učinioca ovde ipak postoji. Ono što otpada jeste kažnjavanje učinioca, jer razlozi prevencije pokazuju da ono u datim okolnostima više nije nužno. Krivica i preventivna neophodnost kažnjavanja postaju tako ravnopravne pretpostavke krivične odgovornosti. Roxsin tako dolazi do vlastitog uobličavanja sistema krivičnog dela, gde se na krivično nepravo (zakonska obeležja dela i njegovu protivpravnost), koje odlikuje tek potencijalno kažnjavanje, umesto samo krivice, nadovezuje širi koncept odgovornosti, u koju ulaze i krivica i preventivna nužnost kažnjavanja.²²

Iako je pojam krivične odgovornosti koji Roxsin zastupa unekoliko originalan, izjednačavanje navedenih ekscesa sa osnovima isključenja krivice po dejstvima to ni u kom slučaju nije. Naime, paralelno sa *osnovima isključenja krivice* (Schuldausschliessungsgründe), kojima se smatraju uračunljivost i svest o protivpravnosti,²³ kao osnovi koji ne isključuju krivicu učinioca, ali ga svejedno *izvinjavaju* (Entschuldigungsgründe) uobičajeno se u uporednoj literaturi i zakonodavstvu navode i prekoračenje granica nužne odbrane i krajnje nužde pod određenim okolnostima.²⁴ Da prekoračenje ovih instituta ima određeni

---

18 Drugi primer koji Roxsin navodi tiče se situacije izvinjavajuće krajnje nužde, koju srpsko pravo ne poznaje.

19 Radi se o članu 33. nemačkog Krivičnog zakonika.

20 Prema članu 19. stav 3. srpskog Krivičnog zakonika ako je učinilac prekoračio granice nužne odbrane usled jake razdraženosti ili prepasti izazvane napadom može se i osloboditi od kazne. Osim razlike u dejstvu (fakultativno naspram obaveznog nekažnjavanja), srpska odredba se razlikuje i po tome što obuhvata i razdraženost kao stenični afekt.

21 Reč je o umanjenjima sposobnosti rasuđivanja, koje, međutim, nemaju za posledicu neuračunljivost učinioca. Tada bi primena člana 19. stav 3. bila izlišna.

22 Na pojam odgovornosti se dalje naslanja (još jedan) stepen ispitivanja kažnjivosti, gde na ovlašćenje države da kazni konačno utiče i upliv pravno-političkih interesa (vid. Jürgen Wolter, „Verfassungsrechtliche Strafrechts-, Unrechts- und Strafausschlussgründe im Strafrechtssystem von Claus Roxin“, Goldammer's Archiv für Strafrecht, br. 5/1996, str. 207).

23 Vid. čl. 9. st. 1. i čl. 11. austrijskog KZ-a, čl. 19. st. 1. i čl. 21. švajcarskog KZ-a, čl. 17. i 20. nemačkog KZ-a. Treba imati u vidu da se umišljaj, odnosno povreda dužne brižljivosti (kod nehata) smatraju obeležjima bića krivičnog dela, a ne obeležjima krivice, kao u našem pravu.

24 Vid. član 10. stav 1. austrijskog KZ-a, čl. 16. st. 2. i čl. 8. st. 2. švajcarskog KZ-a, čl. 33. i 35. st. 1. nemačkog KZ-a.

krivičnopravni značaj prepoznaje i naš krivični zakonik, koji za prekoračenje granica nužne odbrane usled jake razdraženosti ili prepasti izazvane napadom (član 19. stav 3), odnosno za prekoračenje granica krajnje nužde pod naročito olakšavajućim okolnostima (član 20. stav 3) vezuje mogućnost oslobođenja od kazne.

Iako je navedeno razlikovanje osnova isključenja krivice i osnova izvinjenja vrlo često u literaturi, ono je prema nama nedovoljno precizno da bi predstavljalo podlogu za razlikovanje tako značajnih krivičnopravnih dejstava i sudsku primenu prava. Uobičajen kriterijum razgraničenja polazi naime od toga da je kod osnova isključenja krivice svaka mogućnost učinioca da drugačije postupi *od samog početka* isključena, dok su kod osnova izvinjenja uračunljivost i svest o protivpravnosti kao konstitutivni elementi krivice potpuno prisutni. Utoliko ovde i ne otpada apriorna mogućnost drugačijeg postupanja koliko komponenta prekora. Stoga se vinost ovde ne smatra potpuno isključenom, već samo *umanjenom* – ali ispod granice što pokreće državni zahtev za kažnjavanjem.²⁵ Ova mogućnost, međutim, ne odgovara činjenici da se, slično protivpravnosti, krivica kao element krivičnog dela ne može kvantifikovati.²⁶ Kao što delo može biti samo saglasno pravu ili protivpravno, tako i učinilac može biti samo kriv ili nevin – ali ne i manje ili više kriv. Izvesno stepenovanje krivice je moguće tek *na planu odmeravanja kazne*, gde se uobičajeno kaže da onaj koji je više kriv zaslužuje i višu kaznu za svoje nedelo. Krivica učinioca koja zasniva njegovo krivično delo dotiče pretpostavke pod kojima je ovaj uopšte krivično odgovoran. Na planu pak odmeravanja kazne, krivica obuhvata one momente koji se tiču individualne mere prekora, a utiču na visinu kazne u konkretnom slučaju.²⁷ Utoliko se s pravom razlikuju krivica kao pretpostavka krivičnog dela (kažnjivosti uopšte) i krivica kao kriterijum samog odmeravanja kazne.²⁸ Ova pak okolnost, naročito imajući u vidu da su svi osnovi za oslobođenje od kazne u srpskom krivičnom pravu samo fakultativni, a ne i obavezni,²⁹ pre vodi zaključku da prema sadašnjem obličju našeg pozi-

25 Sličnu misao ističu mnogi autori. Vid. npr. Hans-Heinrich Jescheck, Thomas Weigend, Lehrbuch des Strafrechts. Allgemeiner Teil, Berlin, 1996, str. 477; Otto Triffterer, Österreichisches Strafrecht. Allgemeiner Teil, Wien – New York, 1994, str. 281; Hans Welzel, Das deutsche Strafrecht. Eine systematische Darstellung, Berlin, 1969, str. 179; J. Wolter, op. cit., str. 215.

26 Helmut Fuchs, Österreichisches Strafrecht. Allgemeiner Teil I. Grundlagen und Lehre von der Straftat, Wien – New York, 2004, str. 175.

27 Slično C. Roxin, op. cit., str. 876-877.

28 Vid. npr. O. Triffterer, op. cit., str. 248. O ovoj „drugoj“ krivici govori naš krivični zakonik, kada u članu 54. utvrđuje da sud učiniocu kaznu odmerava, između ostalih okolnosti, i na temelju „stepena krivice“.

29 Vid. Wolfgang Mitsch, u: Jürgen Baumann, Ulrich Weber, Wolfgang Mitsch, Strafrecht. Allgemeiner Teil, Bielefeld, 2003, str. 578.

tivnog zakonodavstva treba zanemariti razlikovanje osnova isključenja krivice i osnova izvinjenja (u prethodnom značenju), te da se svi osnovi koji prema našem pravu isključuju krivicu (čl. 23, 28. i 29) smatraju osnovima koji izvinjavaju učinioca – potiru njegovu krivicu.³⁰

U posleratnoj jugoslovenskoj literaturi kažnjivost kao element krivičnog dela zastupao je Bačić, smatrajući da se radi o svojstvu koje služi razgraničenju krivičnog dela od drugih kažnjivih dela. „Kažnjivost kao osnovni element krivičnog djela znači predviđenost kazne, prijetnju kaznom, a ne i da kazna mora biti stvarno izrečena; kažnjivost se ne odnosi na konkretnu sudsku kaznu. Krivično djelo može postojati, a da u konkretnom slučaju za jedno protupravno i vino djelo ne bude izrečena kazna, npr. u slučaju oslobođenja od kazne“.³¹ Kako je kažnjivost prema ovom objašnjenju samo jedna komponenta predviđenosti dela (i kazne) u zakonu, ne vidimo razlog da se ona samo po ovom osnovu unese u pojam krivičnog dela.³² I pored Bačićevog izričitog upozorenja da njegov pojam kažnjivosti ne treba mešati sa institutom oslobođenja od kazne, ostaje rizik da se isključenje kažnjivosti u konkretnom slučaju, nalik Roksinovom i drugim sličnim konceptima, razume i u tom smislu (kao svojevrsni osnov isključenja samog krivičnog dela).

Ako kažnjivost u smislu Bačićevog razumevanja ovog pojma ne zaslužuje svoje samostalno mesto u sistemu krivičnog dela, još uvek ostaje nejasno da li ovaj pojam ostvaruje krivičnopravna dejstva u nekom drugom značenju. U našoj literaturi se u ovom smislu pominje nekoliko relevantnih momenata, koji saodređuju granice pojma kažnjivosti. Prvi predstavlja već pomenuto *oslobođenje od kazne*. Reč je o institutu odmeravanja kazne od strane suda, koje je ovde ograničeno pravilom da se učinilac može osloboditi od kazne samo kad to zakon izričito predviđa (član 58. stav 1). Oslobođenjem od kazne,

---

30 Roksinov koncept odgovornosti valjano iz pojma krivice izvlači one postupke kod kojih učinilac ostaje lično kriv za učinjeno, ali gde iz preventivnih razloga otpada valjan povod da se kazni. Zato mesto ispitivanja ovih ekscesa i nije vinost, već kažnjivost učinioca. Kako, međutim, u Roksinovom sistemu kažnjivost predstavlja pretpostavku krivične odgovornosti i naposljetku krivičnog dela, to se, u ishodu, ove situacije pojavljuju kao osnovi isključenja krivičnog dela, što srpsko zakonodavstvo ne poznaje. Prekoračenje granica nužne odbrane usled jake razdraženosti ili prepasti izazvane napadom ili prekoračenje granica krajnje nužde pod naročito olakšavajućim okolnostima mogu u našem pravu uticati jedino na kažnjavanje, ali ne i na samo postojanje krivičnog dela. Pored toga, Roksinov koncept krivične odgovornosti ne odgovara ni onom značenju koji se ovom pojmu pridaje u našoj teoriji, što je još jedan razlog nemogućnosti njegovog celovitog zastupanja.

31 Franjo Bačić, *Krivično pravo*. Opći dio, Zagreb, 1986, str. 134.

32 Osim toga, kaznu poznaju i drugi kazneni delikti (npr. prekršaji), pa se time usložnjava odnos krivičnog dela prema drugim deliktima kaznenog prava.

prema vladajućem shvatanju u našoj doktrini, ostvaruju se prevashodno specijalno-preventivni ciljevi,³³ ali se ipak ne dira u postojanje krivičnog dela. To bi značilo sledeće. Sistem krivičnog dela prema srpskom pravu čine tri njegove osnovne komponente: zakonska obeležja dela, protivpravnost dela i krivicu učinioca. Postojanje krivičnog dela može otpasti ili otuda što nisu ostvarena zakonska obeležja dela, ili zato što u konkretnom slučaju učinioca opravdava kakav *osnov opravdanja* ili zato što ga izvinjava kakav *osnov izvinjenja*.³⁴ Tek ako je utvrđeno da je krivično delo sa svim njegovim elementima učinjeno, ispituje se nužnost primene krivične kazne i drugih krivičnih sankcija. Ovo ispitivanje ne dotiče postojanje krivičnog dela, ali može pokazati da je krivica učinioca u toj meri umanjena,³⁵ da učinioca ipak ne treba kazniti. U slučaju da sud konstatuje da je nužnost kažnjavanja u konkretnom slučaju otpala – sledi mogućnost oslobođenja od kazne, iako uz *osudu*. Otuda i oslobođenje od kazne izražava prekor učiniocu zbog izvršenog krivičnog dela,³⁶ zbog čega se i upisuje u kaznenu evidenciju i predstavlja osnov za postojanje povrata. Sud u rezultatu donosi osuđujuću presudu u kojoj zaključuje da je određeno lice učinilo krivično delo i da je krivo, ali da se, i pored toga, oslobađa od kazne.³⁷ Polazeći od toga da naš Krivični zakonik oslobođenje od kazne ipak smatra svojevrsnom krivičnom sankcijom *sui generis*,³⁸ i pored otpadanja kazne, učinilac, shodno

33 Ljiljana Radulović, Oslobođenje od kazne, doktorska disertacija, Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, 1987, str. 49.

34 U prilog šireg prihvatanja ovog tehničkog termina govori i tradicionalna upotreba termina „vinost“ kao sinonima za krivicu.

35 U jugoslovenskoj literaturi su situacije oslobođenja od kazne, prema razlozima izricanja, ne mogu svesti samo na umanjene krivice. Ovi razlozi, iako krajnje heterogeni po svojoj prirodi, u literaturi su uglavnom svrstavani u dve grupe: osnove koji ukazuju na mali stepen društvene opasnosti učinioca (kao primer se navode prekoračenje nužne odbrane, nepodoban pokušaj ili nezakonito i grubo postupanje službenog lica) i osnove koji ukazuju na viši stepen društvene opasnosti, ali gde se sud rukovodi izvesnim kriminalno-političkim interesima, kao u slučaju dobrovoljnog odustanka ili dobrovoljnog sprečavanja izvršenja krivičnog dela (tako npr. Dušan Cotić, Aleksandar Mihajlovski, Zagorka Simić-Jekić, Mirjana Tomić-Malić, Uslovna osuda, sudska opomena, oslobođenje od kazne, Beograd, 1975, str. 78-79).

36 M. Đorđević, op. cit., str. 209; Lj. Radulović, op. cit., str. 46. Prema Bačiću, oslobođenje od kazne „po svojoj suštini ne znači prekor društva učiniocu, već naprotiv, izvesno opravdanje njegovog dela“ (Franjo Bačić, „Osnovni problemi u primeni krivičnopravnih instituta: uslovne osude, sudske opomene, oslobođenja od kazne i odredbe čl. 4. st. 2. KZ“, u: Savetovanje o nekim problemima krivičnog prava održano 10. i 11. januara 1962. u Arandelovcu, Jugoslovensko udruženje za krivično pravo i kriminologiju, Beograd, 1962, str. 24).

37 Ranije je izreka sadržala konstataciju da je određeno lice učinilo krivično delo i da je za njega krivično odgovorno, ali da sud izriče oslobođenje od kazne (vid. Aleksandar Stajić, „Ublažavanje kazne i oslobođenje od kazne“, Jugoslovenska revija za kriminologiju i krivično pravo, br. 1/2/1986, str. 155).

38 Tako se npr. mnoge mere bezbednosti (vid. član 80. stav 4) mogu izreći ne samo uz kaznu, uslovnu osudu ili sudsku opomenu, već i uz oslobođenje od kazne.

prethodno iznetom razumevanju pojma krivične odgovornosti, ostaje na ovaj način krivično odgovoran i bez kažnjavanja.

Oslobođenje od kazne treba razlikovati od situacija u kojima se propisuje da se učinilac „neće kazniti“, kao npr. u slučaju neovlašćenog otkrivanja tajne u opštem interesu ili interesu drugog lica, pretežnijim od interesa čuvanja tajne (član 141. stav 2). Naime, prema članu 112. stav 29, izraz „neće se kazniti“ zakonodavac autentično tumači tako „da u tom slučaju nema krivičnog dela“. Ova odredba prema tumačenju u teoriji pokriva dve grupe situacija: posebne osnove isključenja protivpravnosti (npr. kod krivičnog dela uvrede) i tzv. lične osnove isključenja kažnjivosti (npr. kod obljube sa detetom ili mnogih krivičnih dela protiv pravosuđa).³⁹ Činjenica da je ovde isključeno postojanje krivičnog dela u svakom slučaju onemogućava zaključak da se eventualno radi o institutu oslobođenja od kazne.⁴⁰ Na različita tumačenja ove odredbe nailazimo i u našoj procesnoj literaturi. Tako Vasiljević/Grubač smatraju da situacije u kojima krivični zakon propisuje da se izvršilac neće kazniti isključuju protivpravnost. „Zbog toga što je protivpravnost isključena učinilac se oslobađa optužbe, a ne proglašava krivim, da bi se zatim oslobodio kazne“.⁴¹ S druge strane, u delu literature se ova odredba kritikuje kao nedovoljno određena. Tako Lazarević postavlja pitanje koji element krivičnog dela je ovde isključen, pretpostavljajući da se radi o isključenju protivpravnosti dela i smatrajući nejasnom sudbinu odgovornosti saučesnika.⁴² Iako su iznete nedoumice u pogledu prirode ovog isključenja donekle razumljive, čini nam se da situacije u kojima zakonodavac upotrebljava sintagmu „neće se kazniti“, zbog njihove heterogenosti i nije bilo moguće obuhvatiti preciznijom odredbom, pa je njeno tumačenje ostavljeno u zadatak nauci i sudskoj praksi.

Iako se na ovom mestu ne možemo iscrpnije pozabaviti prirodom svih situacija u kojima zakonodavac koristi navedenu sintagmu, daćemo nekoliko osnovnih smernica za njihovo dalje tumačenje. Sama činjenica da zakonodavac pored situacija oslobođenja od kazne poznaje i slučajeve u kojima se učinilac neće kazniti, pojašnjavajući to dalje objašnjenjem da ovde nema krivičnog dela, govori da ova dva nekažnjavanja ostvaruju *različita pravna dejstva*. U prvom

---

39 Vid. Z. Stojanović, Komentar Krivičnog zakonika, str. 383.

40 Ibid.

41 Tihomir Vasiljević, Momčilo Grubač, Komentar Zakona o krivičnom postupku, Beograd, 1987, str. 573. Trešnjev smatra da se takođe radi o osnovu za donošenje oslobađajuće presude, „ne upuštajući se u pravnu prirodu ovog instituta“ (Aleksandar Trešnjev, u: Goran P. Ilić, Miodrag Majić, Slobodan Beljanski, Aleksandar Trešnjev, Komentar Zakonika o krivičnom postupku, Beograd, 2012, str. 822).

42 Lj. Lazarević, op. cit., str. 422.

slučaju krivično delo postoji, ali se učinilac oslobađa od kazne, u drugom slučaju krivično delo ne postoji, pa se učinilac i ne može kazniti. S druge strane, nejasno je da li to znači da se trostepeni sistem krivičnog dela dopunjava ispitivanjem nekih pretpostavki kažnjivosti, koje bi na način uporediv sa Roksinovom koncepcijom takođe vodile isključenju krivičnog dela, bilo (slično Roksinu) na nekom podnivou ekvivalentnom krivici, bilo na nivou kažnjivosti kao samostalne jedinice sistema. Na ovu pomisao upućuje kategorija pomenutih *ličnih osnova isključenja kažnjivosti*. U literaturi se ova kategorija uobičajeno postavlja kao pandan tzv. objektivnim uslovima inkriminacije, kao podvrsta naročitih pretpostavki krivičnog dela izvan neprava i krivice.⁴³ Međutim, dok se kod objektivnih uslova jasno radi o dopunskim obeležjima zakonskog opisa izvan bića dela,⁴⁴ koja konstituišu već ostvarenost obeležja dela opisanih zakonom,⁴⁵ položaj ličnih osnova isključenja kažnjivosti unutar sistema nije dovoljno jasan. Jedino je nesporno da se ove situacije moraju tumačiti u granicama člana 112. stav 29, to jest da kod njih izostaje i samo krivično delo i osuda.

Jedna mogućnost je da se ovi lični osnovi, shodno njihovom nazivu, smatraju razlozima isključenja kažnjivosti, pa bi se tako kažnjivost, osim na planu kažnjavanja kao procesa sudskog odmeravanja kazne, očitovala i na planu materijalnih pretpostavki krivičnog dela (*kažnjivost u užem smislu*). To bi nas u ishodu približilo Roksinovim promišljanjima, gde ne vrednost skrivljenog ponašanja može pasti ispod granice koja pokreće mehanizam kazne (potrebe da se kazni – Strafbedürftigkeit). Tu se međutim postavlja pitanje zbog čega zakonodavac onda samo nekim situacijama doznačuje takav kvalitet (isključenja krivičnog dela), dok istovremeno, kako smo videli, mnogim drugim približno jednako „dvoznačnim“ ponašanjima doznačuje „tek“ dejstvo oslobođenja od kazne.⁴⁶ Stiče se utisak da slično razlikovanje počiva više na osećaju nego na merljivim kriterijumima. S druge strane, ako se odredba člana 112. stav 29. („izraz 'neće se kazniti' znači da u tom slučaju nema krivičnog dela“) sistematski dovede u vezu sa odredbom člana 14. stav 2. („nema krivičnog dela ukoliko je isključena protivpravnost ili krivica, iako postoje sva obeležja krivičnog dela određena zakonom“), dolazi se do zaključka da naše pravo ne dopušta konstitu-

43 Vid. detaljnije Igor Vuković, Objektivni uslovi inkriminacije, magistarski rad, Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, 2004, str. 62.

44 Vid. Z. Stojanović, Komentar Krivičnog zakonika, str. 83.

45 Otuda i njihov naziv – objektivni uslovi samog inkriminisanja.

46 Ovu dilemu pojačava okolnost da se i u našoj literaturi oseća da npr. situacije egzistencijalne krajnje nužde (majka spasava svoje dete po cenu da tuđe dete liši života) stvaraju takav konflikt da se učiniocu ne može prebaciti zbog učinjenog izbora, i da shodno tome treba da isključe prekor (krivicu).

isanje nekih posebnih osnova isključenja kažnjivosti, nezavisno od toga da li bismo ih okarakterisali kao „lične“ ili „stvarne“. Otuda preostaje da se situacije na koje upućuje član 112. stav 28. protumače ili kao osnovi opravdanja, kako to uostalom, videli smo, čini i najveći broj naših teoretičara, ili kao osnovi izvinjenja.⁴⁷ Tu će odlučujući uticaj igrati to da li interes ostvarenja bića dela od strane učinioca preteže nad interesom očuvanja zaštitnog objekta (tada opravdanje),⁴⁸ ili se, izuzetno, i pored protivpravnog dela, učiniocu zbog ljudske slabosti i konflikta u kojem se našao,⁴⁹ ne može prebaciti zbog učinjenog izbora (tada izvinjenje).⁵⁰

---

47 Ovde je od značaja i Lazarevićev prigovor da ne sme ostati nejasno da li nekažnjavanje izvršio-
ca isključuje odgovornost saučesnika.

48 Ovde se trenutno mogu svrstati: otkrivanje tajne u pretežnijem interesu kod neovlašćenog otkri-
vanja tajne (član 141. stav 2), izlaganje dato u okviru ozbiljne kritike u naučnom, književnom ili
umetničkom delu, u vršenju službene dužnosti, novinarskog poziva, političke delatnosti, u
odbrani nekog prava ili zaštiti opravdanih interesa (član 170. stav 4), javno izlaganje poruzi pod
sličnim okolnostima iz člana 176, nedavanje izdržavanja iz opravdanih razloga (član 195. stav
2), kao i neprijavlivanje krivičnog dela ili učinioca od strane verskog ispovednika, branioca ili
lekara (član 332. stav 4).

49 Potpuno je jasno da situacije u kojima učinilac i nije imao mogućnost izbora (neuračunljivost i
neotklonjiva pravna zabluda) ab initio isključuju njegovu krivicu.

50 Ovde se trenutno mogu svrstati: nepostojanje značajnije razlike u duševnoj i telesnoj zrelosti kod
obljube sa detetom (član 180. stav 4), neprijavlivanje pripremanja krivičnog dela srodnika (član
331. stav 3), neprijavlivanje krivičnog dela ili učinioca od strane srodnika (član 332. stav 4),
pomoć srodniku posle izvršenog krivičnog dela (član 333. stav 5) i delo izvršeno po naređenju
prepostavljenog (član 430).

Igor Vuković, PhD
Faculty of Law, University of Belgrade

**UNDERSTANDING OF CRIMINAL RESPONSIBILITY AND LIABILITY
TO PUNISHMENT IN SERBIAN THEORY AND LEGISLATURE**

In recent years, in the doctrine of Serbian criminal law, the question of the relation of guilt and criminal responsibility was of significance for the different definition of the criminal offense, introduced by the Criminal Code in 2005. As the concept of guilt has been changed, the notion of criminal responsibility, at least in the form in which it had previously been used in the literature and legislation, proved to be unnecessary. However, as the phrase of criminal responsibility was still in use in everyday discourse, the question of its understanding, within the current criminal justice system, has arisen. One of the possible meanings of criminal responsibility may apply on the application of criminal sanctions, especially penalties. This opens the question of the liability to punishment, particularly in the context of the institute of exemption of punishment and certain excusatory defences encountered in international legislation. The author discusses the concepts of criminal responsibility and liability to punishment, based on current theoretical views and legislative solutions.

Key words: *Guilt, excusatory defences, criminal responsibility, liability to punishment, exemption of punishment.*